

KEYSLAR ASOSIDA MANTIQIY VA KREATIV FIKR YURITISH IMKONIYATLARINI RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARI

Yodgorova Sehriyo

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti 1 kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8049759>

Аннотация: Maqolada kreativ yondashuv va yutuqlar dunyo bo'ylab fan va texnologiyadan tortib, falsafa, san'at va ijtimoiy fanlar kabi turli sohalarda insoniyat tamaddunini ilgari surilgan. Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar berishdan kattaroq narsadir. U insonga ba'zan murakkab sharoitlarda, yanada yaxshiroq natijaga erishishga imkon beruvchi bilim va tajribaga asoslangan real ko'nikmadir. Butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ehtiyoj sezmoqda, bu esa, o'z navbatida, innovatsiya va kreativ fikrlash ahamiyatini yanada kuchayishini ko'ramiz.

Kalit so'zlar: Kreativ yondashuv, kreativlik, ijodkorlik, kontekst, didaktik o'yinlar, mantiqiy fikrlash

Ta'limning asosiy vazifasi o'quvchida jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishi uchun bugun va kelajakda kerak bo'ladigan ko'nikmalarni shakllantirishdir. Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikmadir (Lucas va Spencer). Bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan, oddiy savodxonlikdan tashqari «XXI asr» ko'nikmalariga ega ishchilarni taqozo etayotgan dunyoga moslashishga ko'maklashadi. Umuman olganda, bugungi o'quvchi kela jakda hozir hatto mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashi, yangi muammolarni yangi texnologiyalar orqali hal etishi kutilmoqda. O'quvchida kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish ularga tobora murakkablashayotgan mahalliy va global muammolarni noodatiy yondashuv orqali hal etish imkonini beradi. Tomas Edison "Kreativlik — g'ayriixtiyoriy jarayon", deydi. Lekin har kuni ko'plab mutaxassislar muammolarga noodatiy yechim topishga zaruriyat sezadi. Ular mana shu g'ayriixtiyoriy jarayonni ixtiyoriylashtirishi mumkinmi? Tabiatda yangi fikrlarni yuzaga keltiruvchi "sehrli tayoqcha" yo'q, biroq har qanday mutaxassisning kreativ o'ylashiga ko'maklashadigan ko'plab usullar mavjud. Buning uchun ijodiy fikrlashga vaqt ajratish, ijodiy salohiyatni anglash lozim. Jorj Bernard Shou hazillashib shunday deydi: "Ko'pchilik yiliga ikki-uch marta o'ylaydi. Mening butun dunyoga mashhurligim sababi — haftada bir yoki ikki marta o'ylaganim". Demak, xayolga kelgan yangi fikrlarni e'tiborsiz qoldirmaslik, o'ylash uchun imkon yaratish muhimdir.

Muammoli masalaga duch kelgan paytingizda ijodkorlik chegaralarini belgilang. O'zingizdan "Eng oddiy yechim nimada?" deb so'rang. Keyin "muammoni hal qilishning aql bovar qilmas varianti"ni tasavvur qiling. Oddiy va hayratlanarli yechim o'rtasida sizga ijodiy maydon paydo bo'ldi. Endi yangi g'oya mavhum emas, uning chegaralari mavjud. Bu ijod jarayonidagi psixologik bosimni yengillashtiradi.

"Olti shlyapa" usuli. Edvard de Bono taklif etgan "Olti rangli shlyapa usuli"da biror mavzu tanlanadi. Navbatma-navbat shapkalar kiyiladi: oq — diqqat bilan, hech qanday emotsiyasiz barcha faktlar tekshiriladi; qora — kamchiliklar aniqlanadi; sariq — mavjud holat tahlil etiladi; yashil — yana yangi bir necha g'oyalar qo'shiladi; qizil — emotsional munosabat bildiriladi; ko'k — ish xotimalanadi. Masalan, ta'lim tizimiga oid qonunchilikni takomillashtirish mavzusi ko'rilayotgan bo'lsa, mavjud qonunchilik o'rganiladi, kamchilik va

bo'shliqlar aniqlanadi. Qonuniy me'yorlarning real holat bilan mosligi yoki qarama-qarshiligi o'rganiladi. Ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi takliflar beriladi, ular amalga oshsa, qanday samara berishi izohlanadi. Taklif loyiha shaklida rasmiylashtiriladi. PISA butun dunyodagi 15 yoshli o'quvchilar uchun tegishli kreativ fikrlash tavsifidan foydalanadi.. Kreativ fikrlashning ushbu tavsifi Kreativ fikrlash strategik konsultativ guruhi tomonidan taklif etilgan ta'rifga mosdir. Ushbu tavsif o'quvchilarning turfa kontekst va ta'lim darajasida g'oya berish amaliyotida samarali qatnashishni o'rganishlari kerakligiga, g'oyaning o'ziga xosligi va mu nosibligini baholagan holda uning ustida mulohaza yuritishga va toki maromiga yetkazmaguncha g'oyani takomillashtirishga urg'u beradi. Bu tavsif ishlab chiqilayotganda, shuningdek, turli sohadagi mutaxassislar maslahati va kreativlik borasidagi keng adabiyot tahlilining natijalari ham inobatga olingan.

Kreativ fikrlash endigina shakllanayotgan talqin bo'lib turgan bir paytda ancha keng, ammo ich-ichidan bog'liq kreativlik tuzilmasi kuchli tadqiqotchilik an'anasiga ega bo'ladi. Plucker, Beghetto va Dow ushbu konsepsiyaning ko'p qirraligi va ijtimoiy mohiyatini hisobga olgan holda taklif etgan ta'rifiga ko'ra, kreativlik – layoqat, jarayon va strategik konsultativ guruh ijodiy fikrlashni «...yangi g'oyalarni ishlab chiqish jarayoni. U muayyan bilim, ko'nikma va yondashuvni talab etadi. Uning ichiga mavzular, nazariya, sohalar va uslublararo bog'lanishlarni qurish kiradi», deb ta'riflagan. muhit o'rtasidagi o'zaro munosabat bo'lib, u orqali shaxs yoki guruh ushbu ijtimoiy kontekst uchun ham yangi, ham foydali bo'lgan salmoqli mahsulotni yaratishidir.

Ijodiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish kreativ fikrlashni taqozo etadi, lekin shu bilan birga aqliy salohiyat, soha borasidagi bilim va san'atkorlik talanti kabi kengroq va maxsus ko'nikma va qobiliyatlar ham zarur bo'ladi. Masalan, san'at durdonalari yoki texnologik kashfiyotlarni yaratish bilan bog'liq buyuk ijodkorlikda kreativ fikrlashdan tashqari salmoqli talant, chuqur bilim, muayyan soha tinimsiz mehnat hamda jamiyat tomonidan ushbu mahsulot qiymatga ega ekanligi haqidagi e'tirof ham talab etiladi. Va aksincha, kichik yoxud kundalik kreativlik (masalan, fotojurnalda rasmlarni mahorat bilan joylashtirish; oziq-ovqat qoldiqlaridan yangi taomni hosil qilish yoki ishxonadagi murakkab muammoga ijodiy yechim topish kabi (Kaufman va Beghetto) ijodiy fikrlashga qodir deyarli barcha insonlarga zarurdir. Umuman olganda, tadqiqotchilar kundalik ijodkorlik amaliyot va ta'lim orqali takomillashtirilishi mumkin degan xulosada yakdildir. Demak, tug'ma talantning ahamiyatini kamaytirish hamda takomillashtirish mumkin bo'lgan shaxsning kreativ fikrlash qobiliyatiga ko'proq urg'u berish maqsadida PISA tadqiqoti kreativ fikrlash yo'nalishining baholashi mana shu kichik kreativlik bilan bog'liq vazifalarga asosiy e'tiborni qaratadi.

Kreativ fikrlashning bu turi nafaqat insho yozish yoki rasm chizish kabi asosan ichki dunyoni aks ettirish talab qilinadigan ta'lim kontekstiga, balki g'oya berish masalalarini tahlil etish, jamiyatdagi muammolarni hal etishga aloqador bo'lgan kengroq sohalariga ham taalluqlidir. Endilikda mutaxassisning aqliy va kasbiy salohiyati uning qayerda va qancha vaqt o'qiganligi bilan emas, balki ta'lim jarayoni yakunida ma'lumotlarni qanchalik o'zlashtirganligi va olgan bilimlarini qay darajada amalda qo'llay olishi bilan belgilanadi. Kreativ fikrlaydigan avlodni tarbiyalashda ma'lumotni o'rganish va talqin qilish qobiliyatini egallash yetarli emas, ularni yangi bilimlarga aylantirish va hayotda qo'llay olishlari muhimdir.

Zamonaviy rivojlangan muhit bizni yangi sifatda qayta tarbiyalamoqda: insonni eng yuksak qadriyat deb tan olib, uning taqdiri, boshqalarning taqdiri, shaxsning ongini o'zgartirish, har

bir olayotgan axborotini tabiat, jamiyat va o'z-o'ziga bo'lgan munosabati orqali idrok etishi olinayotgan bilimlarning ahamiyati va xotirada qolish jarayonida muhim omil sanaladi. Bularning barchasi nafaqat ta'limning mazmuni va shakllarini qayta ko'rib chiqishni, balki ushbu sohada ko'plab qadriyatlardan voz kechishni, ularni zamonga va kishilarning yangicha dunyoqarashiga moslashtirishni taqozo etmoqda. Umumta'lim maktablarida o'qitilayotgan fanlar orasida kimyo fani anchayin murakkab sanalgan, o'quvchilar olgan bilimlarini amaliyotda va kelajak hayotlarida tadbqiq qilishlari uchun yetarlicha nazariy bilimga ega bo'lishlari zarur hisoblangan fanlar sirasiga kiradigan fandır. Kimyo darslarini sifatli tarzda tashkil qilishda har bir o'quvchining darsdagi yutuqlarini namoyish qilish, kerak bo'lganda o'quvchini maqtash orqali rag'batlantirish, biroz xafa bo'lsada, unga o'z vaqtida bilimlaridagi bo'shliqlarini bildirish va to'ldirishga imkon berish, dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchi orasida qulay psixologik muhitning yaratilishini ta'minlash muhimdir. Aynan mavzuga mos bo'lgan, o'quvchilar yoshiga mos keladigan o'yinlarni tanlash va qo'llash orqali ijobiy natijalarga erishish o'qituvchining mahoratiga bog'liq bo'ladi. O'quv jarayonida foydalaniladigan didaktik o'yinlar sinfda guruh a'zolari yoki individual ishtirokchilar o'rtasidagi raqobatni rivojlantirishga va bu orqali darsga bo'lgan qiziqishni oshirishga yordam beradi. Didaktik o'yinli metodni guruhlarga bo'lgan holda amalga oshirish va buning natijasida o'yin ishtirokchilari orasida yuzaga kelgan sog'lom raqobat ularda liderlik qobiliyati, muammoning yechimini topishda eng samarali usulni tanlash, yechimlar orasidan eng samaralisini tanlash imkonini beradi.

Ma'lumotlarni aniqlash uchun harakat qilish, ilgari surilgan taxminlar asosida ularning yechimini topishga intilish kreativ potensial bilish jarayonida yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. Pedagogning kreativ potentsiali an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Tafakkurning tezkor va egiluvchanligi.
2. Yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati, bir qolipda fikrlamaslik.
3. Tashabbuskorlik-o'ziga xoslik.
4. Noaniqlikka toqat qilish.
5. Zakovatli bo'lish.

Kreativlik "turli vaziyatlarda ta'lim va tarbiyaga oid masalalar yuzasidan qarorlarni qabul qilishda yaqqol namoyon bo'lib pedagogning ijodiy faolligini tavsiflaydi". Yuqorida bildirilgan kompetentlik va kreativlik tushunchalari ta'lim tizimida qanday tizim sifatida tashkil etilganligi haqida fikr yuritamiz. Respublikamiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan innovatsiya va yangiliklar, barkamol avlodni tarbiyalash mazkur tizimda faoliyat olib borayotgan barcha o'qituvchi murabbiylar oldiga ko'plab vazifalarni hal etishni dolzarb masala sifatida belgilab qo'ymoqda. Jumladan oliy ta'lim tizimida ham faoliyat yuritadigan professor-o'qituvchilarda ham o'z faoliyatlarida yosh avlodni tarbiyalashda kompetentlik va kreativlik sifatleri talab etilmoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'quvchilarning kreativ qiziqishlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, kontseptsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligi. PISA tadqiqotida kreativ fikrlashni baholash doirasi (2020) UO'K116.25.326 BBK 74.88(5Y36)
3. A.Ismailov [va boshq.]. Kreativ fikrlashni baholash. Toshkent: "Ta'limsifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi", 2021
4. A.Ismailov [va boshq.]. Kreativ fikrlashni baholash. Toshkent: "Ta'limsifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazining matbaa bo'limi", 2021
5. Exsonova F.T. O'quvchilarda kreativ tafakkurni rivojlantirish yo'llari Uzluksiz ta'lim. – Toshkent, 2018.
6. .Egamberliyeva N., Xodjaev B. Pedagogikaning ayrim dolzarb muammolari:mohiyat, talqin va yechim. T.:—Fan va texnologiya, 2013.
7. Ibragimova G. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). ... diss. Avtoref. –T., 2017.
8. 8.Ibragimova G.N. Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish.: Avtoref. dis. ... ped. fan. bo'yicha falsafa dok. –T., 2017.
9. J.I Suyundikovich. (2020). Tarixni o'qitish metodikasi rivojlanishi tarixidan. Fan va ta'lim, 1 (5), 195
10. Muslimov N.A. va boshqalar. "Pedagogning innovatsion faoliyatini rivojlantirish" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent. 2019